

A 1844G

„Emlékezzünk régiekről“

Magyar játékokról

**Klebelsberg Kunó gróf vallás- és közokt.
miniszter ur figyelmébe**

Írta :

Lőte József dr.

nyug. egyet. orvostanár.

Szegedi Új Nemzedék Lapvállalat Rt.

Olvastam a Szegedi Uj Nemzedék december 3-iki számában **Marik** Klára tanárnőnek »Utóhangok a szegedi testnevelési kongresszushoz« c. szép cikkét, amelyben nagy elismeréssel emlékezik meg a kongresszus munkálatairól, dicséri a Szeged-rókusai iskola fedett sportcsarnokát, magasztalja **Szentgyörgyi** és **Issekutz** tanárék gyűrűs tenisz-játék bemutatóját a paedagogiumban. Ezek a képek Angliára emlékeztetik a cikk íróját, »minden sportembernek, testnevelőnek, paedagogusnak egyaránt forrón óhajtott Mekkájára«, ahol ő ezelőtt két esztendővel becses tapasztalatokban gazdag tanulmányutat tett s megismerte a mintaszerű angol sportéletet.

Én is voltam a kongresszusi ülésen. Nagy sajnálattal csak akkor érkeztem oda, amikor Szentgyörgyi tanár éppen bevégezte és így nem hallhattam bizonyára méltán magasztalt előadását. **Eszterházy** herceg igen tartalmas előadását csak szakadozottan tudtam figyelemmel kísérni a nagy távolság miatt. Ellenben zavartalanul és sok tanulsággal hallgattam végig **Veress** Elemér tanárnak igen beható szép tanulmányát a Sport és az Orvosi tudomány viszonyáról. És szemléltem egyik nap a kongresszusi ülés

után az élettani intézet udvarán, amint a fiatal doktorok nagy buzgalommal játszották az u. n. »kosár labda játék«-ot. Azt sem tudom, hogy írjam le a nevét ennek az előttem ismeretlen játéknak. Elnéztem, hogy verik ki, hogy rángatják ki egymás kezéből az ellenfelek a labdát. Eszembe jutott, amiket olvastam labdarugó versenyekről szóló tudósításokban sulyos következményű hasbarugásokról, lábtörésekről, világraszóló dicsőségről is persze.

Ezeknek az élményeknek a hatása alatt az én lelkemben is keltek emlékek, régi emlékek, erdélyi, különösen **nagynyedi** tanuló ifjak játékairól. Magyar játékokról, amilyent most egyet sem látok. **Idegen** az mind. És idegenek a hozzájuk kellő eszközök, **műszavak**. A mai ifj nemzedéknek sejtelve sem azokról a játékokról s némely egyéb testgyakorlatról, amelyekkel az én gyermekkoromban mu'attunk, edzettük, ügyesítettük, fegyelmeztük magunkat és jártuk a játékbecsület iskoláját. Nem volt az a testgyakorlat hivatalosan szervezve, kivéven a csekély arányu szertornát, de élt és virágzott a hagyomány erejénél fogva és szállott nemzedékről-nemzedékre az ifjuság körében, magától. Minden évszaknak meg volt a maga különlegessége. Télen, amikor hó és fagy volt, hatalmas csaták folytak hógombákkal a kollégium tágas udvarán, ahol gyakran egész osztályok mérköztek egymással. Igen kedvelt időtöltésünk és testgyakorlatunk volt a **csáklázás**

(korcsolyázás) különféle neme a használt eszköz mineműsége szerint. Legkezdetlegesebb alakjában magunk faragtunk magunknak fából a lábunkra illő kicsiny **szántalp** alakot, amelyet jó erős zsineggel szorítottunk a talpunkra. Módosabb kivitelben már felkunkorodó orra volt s a talpa vékony acélszalaggal megvasalva. Ezekén a talpakon a fagyos havon csuszkaáltunk, legszívesebben mentől meredekbb hegyoldalon le, ha közben lépcső volt, az sem volt baj; némelykor olyan gyorsasággal, hogy a szemünk világa is elveszett. Persze, estünk is nagyokat, de Isten őrzött: felkelhettünk.

Jégen a nagy fiúk korcsolyáztak. Oda persze **glicsu** (Gleitschuh) kellett: éles vas pengés korcsolya, aminek a vas pántja akkor még csak fátalpba volt erősítve. Később következett a tiszta acél korcsolya.

Tudnivaló, hogy a **szánkózás** is ugyancsak folyt a hegyoldalakon. Akkor még nem hívták **ródlinak** a szánkót, s nem hozták **külföldről**. Szükség esetén magunk is meg tudtuk csinálni magunknak. Én is csináltam magamnak, még pedig ugyancsak kis legényke koromban. Rendelt az Isten egy jó erős zsákkötőt, azzal felkantároztam a lovamat, s folyt a felséges mulatság egész délután, amíg besötétedett.

Tavaszi zsendültével kezdődött a **bogarászás** és a **növényészsés**. Hagyományos szokás szerint minden gyermeknek kellett lenni kisebb-nagyobb bogár- és növénygyűjteményé-

nek. De csak úgy **magánszorgalom-
ból**. A neveket megjelöltük innen-
onnan attól, aki többet tudott.

Alighogy az idő kissé neki melege-
dett, kezdődött a **fürdés**; a kicsik a
pataokban, a nagyok a Marosban für-
döttek. Aki tudott uszni, tanította
azt, aki nem tudott.

Mulatság számba vettük tavasszal
a **kerti munkát** is a kollégium kertjé-
ben. A nagyobb osztályok ifjusága-
kapott egy-egy darab földet, azon
csoportonként megosztottak. A saját
részét minden csoport maga munkál-
ta meg, versenyezvén a mentől töké-
letesebb, mentől eredményesebb
megművelésben.

Volt a tanuló ifjuságnak ezeknél
komolyabb, akkoriban nagyrabecsült,
közhasznú testgyakorlata alkalmilag:
a **tűzoltás**. Abban az időben nem
voltak hivatásos tűzoltók. A felsőbb
osztályok tanulói vállalkoztak a tűz-
oltás nehéz munkájára **önként, in-
gyen**. A város közönsége számított
reá. Emlékezem egy esetre, a legel-
sőre, amely az én egyedi tanuló kö-
römben történt, 1866-ban. A »nagy-
kollégium« **alsó sor (földszint)** 9.
számu szobájában laktam sokakkal
együtt. Egy éjjel arra ébredek, hogy
egy rekedtes hang kiáltja messziről:
»Tűz van!« Mire egy kissé feleszmél-
tem, közelebből hallik újból: »Tűz
van!« Utána nyomban az ablak alatt
sürgetőleg, szemrehányólag hangzik
nagy erővel a rekedt rikoltás har-
madsorra: »Tűz van, no!« Mire
egészen felébredtem, megcsendült
hatalmasan kint a folyosón érces if-

jú szóval a visszhang: »**Incedium!**« Egyszerre száz meg száz vészkiáltás vékonyan-vastagon, öszeolvadva rivalgott, mint az égzengés: »**Incendium!**« Én kis gyermek létemre ijedten hallgattam ezt az ismeretlen szót, ezt a zsibongást. Világosság gyult, egy perc alatt mindenki készen lett az öltözéssel, megteltek a folyosók a szobákból kitóduló ifjúsággal, majd az udvart lepte el a különböző épületekből előrajzó tömeg és a közben megnyílt kapun rohant ki a városra a tűz színhelyére, a nagy fiuk fejszével — mivel felszerelve, lelkes munkával oltani a tüzet, menteni életet, vagyont, az aprajja messziről szemlélni a fenséges elem félelmetes rombolását.

Azonban nem ezekért fogtam én tollat, hanem hogy vázoljak egy párt azokból a játékokból, amelyeket az ifjúság játszott abban az időben a nagyenyedi ref. főiskolában.

Jegyezzük fel mindennek előtt a **papikozás** nevű játékot. Inkább csak történelmi érdekből, hogy e ne vesszen az emléke. Mert ha le nincs írva valahol, most talán már senki sincs aki ismerte volna. Én még láttam játszani elemista koromban a **nagy** fiuktól. De már utolsó napjait élte.

A **papik** lehető legkeményebb fagöcs volt, nagyjában szőlva szabályos gesztenye alak, mintegy 5 cm. átmérőjű a kerek lapos oldala, a másik oldala dombordadi. Ezt a papikot méhhez, mozdulatlanul fekvő kő felső domborúságának legmagasabb pontjára tették laposan, ahonnan repíteni

kellett jól irányzott lecsapó fa bot erős ütésével. Az a bot pedig karvastagságú dorongfából fűrészelt 40 cm-nyi hosszúságú darab volt. Használata rendkívül ügyességet, nagy gyakorlatot és erőt kívánt. A kézből úgy kellett kilóditani, hogy sebesen kalimpálva, bukfencezve, fűrészelt éle éppen a szélét csapja meg a papiknak, amikor az süvitve, zugva repült 100—200 lépésre. Tehát tágas, sima hely kellett, hogy botorkálás nélkül iramodhassék neki, aki ki akarta fogni kézzel a röpülő papikot. Nagyenyeden a **Kápolna** nevű téren játszották a városon kívül, a kollégiumtól nem messze.

A **játékrend** a következő volt: A játékosok két pártra oszoltak. A pártokat a két legjobb játékos szervezte és vezette. A vezetők sorshúzás szerint kezdve, váltakozó renddel **egyenként** válogatták magok mellé a társakat a játszani kívánók közül, lehetőleg a legügyesebbeket. Mikor a pártok így megalakultak, szintén sorshúzással döntötték el, hogy a két párt közül melyik legyen **benn**, melyik legyen **künn**. A bennlevő pártnak mindenik tagja kapott pl. 3 olyan botot, amilyent fennebb leirtunk és amelyekkel a fennit ugyancsak leirt módon a körül a papikot igyekeztek elűzni rendre mentől messzebb.

A játészó hely központja a **kő**. E mögött csoportosulnak a bennlevő párt tagjai, akik a papikot tova röpitik botjukkal. Előtte az ellenpárt tagjai szétszórtan elhelyezkedve, akik a papikot elfogva, sietnek visszajut-

tatni a köre, egyik tagjuknak dobva, aki mindig a kő mellett áll.

Tudnivaló, hogy a papik elröpitése céljából lecsapó botok elvetődnek a kőtől kisebb-nagyobb távolságra s azokat azalatt kell visszavinni valakinek, amig a visszaérkező papik nem érinti a követ. A játék természetesen csak addig tarthat, amig van bot, mivel elütni a papikot. A belévő párt tehát arra törekszik, hogy **ki ne fogyjon** a botból, a kinlevő pedig, hogy **kifogyassza** belőle. Ha kinrekedtek a botok, **lesül, leszáll** a párt, amely benn volt s helyet cserél az ellenpárttal.

Ez általános tudnivalók után **indulhat** a játék. Kezdi a leggyengébb. Netalán csak annyira megy, hogy **leveri** a papikot a köről, ellenben a botjait jó messzire elhajigálta, de persze meg sem kísérelheti, hogy visszahozza őket. A következő az utolsó botjával szerencsésen elsuvasztja csekély távolságra a papikot, azonban a külső párt valamelyik tagja ügyesen kifogja röptében. Tehát ennek a botjai is künrekednek. A harmadiknak sikerül jókora távolságra röpíteni a papikot, de valamelyik külső pártbeli hamar felkapja a földről, behajítja a kő mellettinek, az pedig hirtelen a köre csapja úgy, hogy a harmadik csak egy pár legközelebbi botot kaphatott haza. Foly tovább a játék s a negyediknek szintén sikerült jót röpíteni, de mielőtt haza érhetett volna a felnyalábolt botokkal, lecsapott a papik a köre s a botokat vissza kellett hajigálni, ahonnan felszedte. Már

minden bot kün hever azon az egyen kívül, amelyet a legügyesebb játékos szorongat a markában mindkét párt élénk izgalma közben. Perdül a bot és szerencsés találathoz fogva süítve repül a papik, messze túl a legtávolabb állón, aki hasztalan igyekezett elkapni röptében. Amig felkapja a földről, amig bedobja a kő mellettinek, össze szedi és szerencsésen haza menti a botokat nagy örömmiadal közt a benlévők vezére. Fellobbanó lelkesedéssel újul meg a játék s tart, amig bot nélkül marad a belső párt, amikor az addigi külsőkkel cserél helyet.

Ebből a vázlatos ismertetésből is megérthető, hogy a játék eszközeinek használata rendkívül ügyességet és nagy gyakorlatot kíván. Azért volt, hogy csak a felsőbb osztálybeli tanulók játszhatták és hogy lassanként felhagytak vele.

Sokkal könnyebb játék volt az előbbinek szelidebb párja: a **csirkézés**. Az volt a különbség, hogy a **csirke** mintegy 7 cm. hosszúságú, seprőnyél vastagságú hengerke volt, ferdén lecsapva egyik végén, amellyel a kőre állították. A 40 cm. hosszú, seprőnyél vastagságú botot szintén nekihajították a csirkének, amit derékba kapva röpitett kisebb-nagyobb messzeségbe. Különböző játékrend mindenben megegyezett. Kisebb gyermekek játszották. Én is sokat mulattam vele.

A **labdázásnak** sokféle fajtája volt használatban, egy időben és egymás mellett, kor, hajlam, ügyesség sze-

rint. Ezek közül én csak hármat fogok ismertetni röviden, a legmozgalmasabbakat, a legérdekesebbeket: **a kótyát, a kifutót és a várbaállót.**

Ezekben is két-két párt küzdött egymás ellen. A pártok szervezése, állásfoglalása ugyanazon szabályok szerint történt, mint a papikozásnál láttuk. A sorsvetésnek különös módja volt használatban. Egy labdaverő botot derékon fogott az egyik párt vezetője s függőleges tartásban csekély távolságról odalökte a vele szemközt álló másik pártvezetőnek, aki olyan ponton igyekezett megragadni a botot, hogy gyakorlott szem mértéke szerint az ő keze kerüljön felül a botvégre, amint váltakozva egymás keze fölött markolva érnek feljebb-feljebb rajta. Akinek a bot vége jutott, annak a pártja foglalta el a kedvezőbb állást. Némelykor nagyon rövid végecske jutott, hogy csak a kisujjával tartotta a botot a szerencsés vezér. Ilyenkor, ha az ellenfél a bot derekára akasztott kisujjával ki tudta vetni a gyenge fogásból, akkor az ő pártja foglalta el az előnyösebb állást.

A kótyához és kifutóhoz **labda és labdaverő bot** kellett, a várbaálláshoz csupán labda és jó tágas sík hely mindenikhez. A labda jó férfiközl nagyságu volt, erős talpdarabkákból, marha-, vagy disznószőrrel keményre tömve. A labdaverő bot jó könnyű, kapanyélszerű husáng.

1. A **kótyát** játszották hárman, négyen, nyolcan, tizenketten. A két előbbi kisebb gyermekek játszották,

a két utóbbit a nagyok. Legérdekesebb volt a **nyolcas kótya**, azért csak azt ismertetem röviden. Négyen benn vannak, négyen künn. Akik benn vannak, azok viselik a botot; mindenki egyet. Megtörténvén a megállapodás, **felállnak** a következőképen: A botosok kettesével keresztbe, egymás mellé, hosszában páronként szembe. Keresztben egymástól olyan távolságra, hogy kinyújtott botjuk szinte érje egymást, de a labdaütésben kölcsönös akadályul ne legyenek. Hosszában mintegy 10 lépésnyire állanak egymástól. Mikor ezek így elhelyezkedtek, mindenik perdül egyet a sarkán, miáltal egy kis gödröt csinál a sarkának, ahol megálljon s ezzel be van végezve az állásfoglalás.

Akik künn vannak, azok közül a két legügyesebb: a **labdajártatók**, a botos párok mögé állanak, olyan távolban, hogy ezeknek a botja el ne érje őket. A másik kettő hátrább áll, elfogni az oda eső labdát és a labdajártatóknak dobni.

Most aztán indulhat a labda egyik labdajártatótól a másikhoz, mint a vetélő, mentől nagyobb sebességgel, hogy a botosoknak mentől nehezebb legyen elütni. Ha ügyesek a labdajártatók, kézből-kézbe csattog a labda, földet nem ér soha, ha csak valamelyik szintén nagyon ügyes botos messze nem röpíti ütésével, hogy a hátrább álló külső pártbeli ki ne tudja fogni **röptében**. Ha ki tudja fogni, **leszáll** a bentlévő párt. Akkor is, ha a gyors labdát éppen hallhatólag

érinti a bot, de irányától lényegesen el nem téríti, úgy hogy a labdajártató kifogta. Ha valamelyik botos jó messzire elüti a labdát, úgy hogy a kintlevők nem tudják egyszeriben kézre keríteni, a szemben álló botosok könnyen eleget tehetnek annak a játékszabálynak, hogy botjaikat összeütve (**cikkezvén**), hamar visszaugorjanak rendes helyökre: a **saroklyukra**, nehogy valamelyik a künnlevők közül belécsapja a labdát a fedetlen lyukba és így leszállítsa a bennlévő pártot. Legizgalmasabb eset amikor csekély távolságra üttetett el a labda, de nem fogták ki; azonban hamar valamelyik labdajártató kezébe került, mielőtt a botosok cikkezhetek volna.

Mind a két oldaliak most már nem is cikkezhetnek egyszerre. Az a kettő, amelyik végen a labda van, nem mozdulhat ki a sarolyukból, nehogy belényomják a labdát a lyukba a kintlevők, akik ott állanak kettőnként mind a két végen. A tulsó végről kell tehát óvatosan közeledni egyiknek a maga szemköztöséhez cikkezés végett, kézügyben tartott bottal, készen arra, hogy elüsse az ellenkező végre röpitendő labdát, ahol a másik künnlevő pár várja, hogy elkapván, belényomják valamelyik fedetlen maradt lyukba, mivel nem tarthatja elfoglalva mind a kettőt a másik botos, de akinek feladata védeni mind a kettőt a labda elütésére készen tartott botjával. Ha így, vagy úgy sikerült megvédeni az állást s a labda most már az imént fenyegetett vé-

gen van, az elmaradt cikkezésre az ellenkező végről kell kísérletet tenni hasonló küzdelemmel, ami továbbra is váltakozva ismétlődhetik, amíg vagy sikerül a cikkezés, vagy beléteszik a labdát a védtelen maradt lyukba, amikor a bennlévők **lesülnek** és állást cserélnek a künnlévőkkel. Ezzel új játék kezdődik.

2. A kifutóhoz (nagy méta) mintegy száz lépés hosszú, ugyanolyan széles sima tér kívántatik. Ennek egyik végén van a **labdaverő** hely, egy pár lépéssel félrebb tőle a **kis bűdű**, ezzel átellenben a tér másik végén a **nagy bűdű** van kijelölve. A **bennvalók** a labdaverő helyre gyülekeznek, a **künnvalók** az előtt széledtek el. A bennvalók egy kétkéz-bottal egyenként, rendre ütnek hármat-hármat, a labdát pedig a künnvaló párt egyik legügyesebb tagja adogatja. A labdát elütésre alkalmas módon kell felvetni, de persze nem adják éppen botra. Mert hiszen itt küzdő felek vannak szemben egymással. A **bennvalóknak** az a **törekvésük**, hogy mindig legyen, aki **elüsse** a labdát, a **künnvalóknak** pedig, hogy **elfogyassák** őket.

Aki hozzáütött a labdához, akár érte, akár nem, annak meg kell járnia a **nagy bűdűt**, persze rendszerint futva, azért kifutó a játéknak a neve. És ennek az alatt kell megtörténni, amíg messze jár a labda, vagy a **künnvalók** figyelme. Történhetik úgy, hogy a **kis bűdűben** való veszteglés után iramodik neki a **nagybűdűnek**. De történik úgy is, hogy akinek sikerül jól elütni a labdát, ha mindjárt a legelső adást is, lecsapja a

botot és iramlík egyenesen ki a nagy bűdűbe, netalán mindjárt vissza is, a kis bűdűbe. Egy ilyen messze röpitő ütést várnak azok, akik a saját gyarló ütések után ott szorongnak a kis bűdűben. Csak aztán hordják az irhát, mert **leszáll**, akit a künnvalók közül valamelyik megdob a labdával futtában a két semleges pont közötti vonalon. Magában a bűdűben **nem érvényes** a találat, **nem is szabad dobni**. Az is leszáll, akinek az ütését röptében **kifogták** a künnvalók, ugyszintén az is, aki **ott rekedt** a kis vagy nagy bűdűben.

Történik, hogy a bennvalók mind eljátszották már ütéseiket: ott szorongának, ki a kis, ki a nagy bűdűben. Ebben a végső szükségben önfeláldozó elszántsággal vakmerőn nekiiramodik valamelyik a nagy bűdűből s a künnvalók dobásait ügyesen kikerülve, **szerencsésen** beérkezik és megújítja a játékot. Ha ledobják, akkor a párt **lesül**, vagy **leszáll**, egy játéknak vége s a felek helyet cserélnek.

3. A **várbaállóhoz** ugyanakkora tér kell, mint a kifutóhoz.

Meghuzzák a várvonalat jól látható barázda képében, szokás szerint úgy, hogy egy ferdén a földet érő labdaverő botra lovagló módon reánehezedik egy fiú, a másik szépen kereken huzza mintegy hat méter átmérőjű körben. Elhelyezkednek a pártok ezután: a **künnvalók** a **várfokon** a körbarázda mentén egyenletes távolságban, a **bennvalók** a **várban**, a körbarázdán belül.

A vetélkedés feladata és célja: kölcsönösen elapasztani az ellenpártot utolsó emberig.

Akit megdobnak és akinek a dobása nem talál, az **leszáll, lesül**. Indul a játék. Legelsőbben körüljár a labda a várfokon kézzől-kézre. Csak azután szabad dobni a várban szorongókra, akik a lehető legtávolabbra vonulnak attól, aki dobni akar. A bennvalók arra igyekeznek, hogy elkerüljék a dobást, ami ha sikerül, leszáll, aki **hibázott**. Ha talált a dobás és belül maradt a várfokon a labda, valamelyik bennvaló felkapja és célbaveszi a szétszaladt künnvalók közül a legközelebbit. Ha talál, az száll le a künnvalók közül, akit talált. Ha elhibázza, akkor akit a bennvalók közül találtak. Aztán folyik tovább a játék a leirt módon.

A játék akkor kezd legérdekesebb lenni, amikor a várfokon ostromlók ketten maradtak s az ostromlottak is megkevesebbedtek. Persze mindkét félen a legügyesebbek, akik legtovább győzték. Voltak, akiket ugyszolván nem fogott a labda: akiket nem lehetett eltalálni. Viszont voltak, akiknek a kezétől nem lehetett menekülni, bizonyosan találtak.

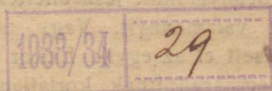
A játéknak ebben a szakában kezdődött a **rostálás**. Vagyis a két ostromló tetszés szerint járhatott, futhatott kerekben a **várfokon**, üzhették, szorongathatták a bennvalókat, **leszedhették** dobálásaikkal valamennyit. Vagy pedig közülök **esett el** az egyik. Ekkor annak az egy megmaradottnak korlátlan szabadsága kelt a mozgásban: még a vár belső területén is keresztül-kasúl rohanhatott, de dobni neki is **csak a várfokról** volt szabad. Ez az egy mind leszedhette a bennvalókat, de az is megeshetett persze, hogy ő esett el. Mindkét esetben

végetért az egy játék, kezdődhetett a másik. Még pedig az előbbi esetben a pártok megmaradnak állásukban, az utóbbi esetben állást cserélnek.

*

Ime ezek a legérdekesebb játékok, a melyeket gyermekkoromban ezerszer játszottam és amelyeket a nálammál ügyesebbektől olyan őszintén bántam. Jól esett visszaszállani az emlékezésnek szárnyán azokra a boldog mulatozásokra. Annál fájdalmasabb, hogy a mai kor teljesen elmellőzi őket. Mind idegen, a mennyi! Pedig ügyességfejlesztés, rendtartásra, fegyelemre, lovagiasságra, egymás iránti kiméletre való nevelés tekintében nem hiszem, hogy egy hajszállal is hátrább állnának az idegennél. Sőt abban sem kételkedem, hogy nemzetközi játszótéren ügyes begyakorlásban bemutatva, érdeklődést nyernének a külföld előtt. És a puszta helyen kívül csak olcsó játékszerek kellene hozzájuk. Különös szerencse lenne, ha ez a csekély megemlékezés magára vonná **Klebelsberg** Kunó gróf vallás és közoktatásügyi miniszter ur figyelmét, aki meg szokta becsülni a nemzeti érdekű jelenségeket.

A. 18446

Recherches, etc. 1785